

Pedagogika jako vědecká disciplína

Termín pedagogika

Termín pochází z antického Řecka, kde byl slovem *paidagógos* označován otrok, který pečoval o syna svého pána, doprovázel jej na cvičení a do školy. Tento výraz se přesunul do antické latiny – jakožto *paedagogus* s posunutým významem otrok → učitel, vychovatel. V české pedagogice se užívá výrazu *pedagog* – člověk, který se věnuje výchově profesionálně a má pro tuto činnost určitou kvalifikaci.

- přesný význam slova – pais = dítě, aigen = vésti
- základy tomuto oboru jako systematické vědě o výchově mládeže i dospělých položil svými pedagogickými spisy Jan Amos Komenský
- je úzce spojena s ostatními vědními obory, zejména s vědami přírodními, společenskými i technickými

Jako vědní obor se konstitovala až v 19. století.

Definice pojmu pedagogika

Přesná definice není k dispozici, protože pedagogika je chápána jako věda s širokým spektrem zájmů a obrovským polem působnosti, definice se odlišují dle autora

1a. **Věda a výzkum zabývající se vzděláváním a výchovou v nejrůznějších sférách života a společnosti.** Není tedy vázána pouze na vzdělávání ve školských institucích a na populaci dětí a mládeže.

1b. **Obor vzdělávání na pedagogických fakultách** a jiných fakultách připravujících učitele, respektive předmět v rámci tohoto studia (PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. Pedagogický slovník)

2. **Pedagogika je věda o permanentní výchově**, o celoživotní výchově dětí, mládeže i dospělých (JŮVA, V. Úvod do pedagogiky)

Základní charakter pedagogiky

Pedagogika je věda o edukaci, tedy o výchově a vzdělávání. Jako věda zahrnuje teorii i praxi. Má charakter normativní, explorativní a explanativní.

- **normativní charakter** – pedagogika stanovuje určité normy, vzory, doporučení, cíle, jak realizovat edukaci
- **explorativní (výzkumný) charakter** – pedagogika zkoumá, je založena na poznatcích získaných z výzkumu
- **explanativní (popisný) charakter** – pedagogika zjišťuje, popisuje, vysvětluje různé jevy edukační reality

Pedagogika má svůj předmět bádání, význam a úkoly, obsahovou strukturu, účel a poslání, výzkum a jeho metody. Má-li být vědou, musí se opírat o výzkum.

Pojem edukace

pochází z řečtiny – „*educio, educare*“ – a znamená doslova vytažení ven a do dálky, nechání narůst, nakypění a vypracování ... Výraz přešel do angličtiny – „*education*“ a jeho význam bývá přeložen jako vychovávat, vzdělávat.

Německý výraz „**Bildung**“ se překládá do češtiny podobně – jako „výchova a vzdělání“. V původním významu u mistra Eckharta však znamenal „stávat se božím obrazem“. (Německé slovo Bild znamená „obraz“). To, co je na začátku

života dítěte pouhou možností, má být pomocí výchovy a vzdělání vyzdviženo do vyšší roviny, blíže k Bohu

Předmět pedagogiky

Předmětem pedagogiky je **výchova**. Pedagogika se zabývá vším tím, co vytváří nějaké edukační prostředí, procesy, jež se v těchto prostředích realizují, a výsledky a efekty těchto procesů. (Jan Průcha)

Pedagogika se zabývá člověkem v situaci výchovy ... V situaci výchovy je celý člověk se všemi svými vztahy ke skutečnosti. Jde tedy o předmět zkoumání maximálně složitý, mnohonásobně polarizovaný, vyžadující interdisciplinární spolupráci všech věd o člověku. (Stanislava Kučerová)

Význam pedagogiky

- Teoretický význam – odhaluje zákonitosti výchovy a její důležitou úlohu v životě jedince a společnosti, zabývá se výchovou v jednotlivých věkových obdobích a v různých výchovných zařízeních
- Praktický význam – poskytuje množství podnětů pro edukační aktivity všem výchovným a školským pracovníkům, rodičům i pracovníkům souvisejících profesí; teoretické závěry jsou aplikovány v oblastech školství, mimoškolního vzdělávání, ekonomického rozhodování, sociální politiky, pomáhajících profesí a oblastech samotné vědy.

Je nutné skloubit teoretické pedagogické vzdělání, postoj ke společnosti, k lidem a k pedagogické práci a praktické dovednosti (Jarmila Svobodová, Bohumíra Šmahelová)

Úkoly pedagogiky

Pedagogika plní tři úkoly

- Analytické úkoly – zkoumá aktuální výchovnou realitu
- Verifikační úkoly – ověřuje, zda dosud platí určité poznatky
- Prognostické úkoly – formuluje perspektivní výchovné cíle

Obsahová náplň pedagogiky

Předmět pedagogiky (výchova člověka) je natolik rozsáhlý, že musíme přistoupit k **rozdělení vědy na specializované disciplíny**, rozlišujeme základní dělení dle pěti kritérií:

1. **Podle obsahu zkoumání:** obecná pedagogika, srovnávací pedagogika, dějiny pedagogiky a školství, teorie výchovy, obecná didaktika, oborové didaktiky, pedagogická diagnostika, pedagogická evaluace, pedagogická prognostika, pedagogická teleologie, teorie řízení škol a školství, technologie vzdělávání.
2. **Podle věku:** předškolní pedagogika, školní, vysokoškolská, andragogika (výchova a vzdělávání dospělých v ekonomicky produktivním věku), gerontagogika (výchova a vzdělávání seniorů // dospělých v ekonomicky neproduktivním věku)
3. **Podle fází společenského vývoje:** antická, křesťanská, renesanční, reformní, pragmatická, moderní a postmoderní pedagogika
4. **Speciálně pedagogické vědy:** psychopedie, somatopedie, surdopedie, logopedie, oftalmopedie // tyflopédie, etopedie
5. **Podle oblastí aplikace:** rodinná, sociální, profesní, inženýrská, vojenská pedagogika, pedagogika volného času, výchova v nápravných zařízeních, výchova v organizacích dětí a mládeže, alternativní pedagogika

Účel a poslání pedagogiky

Účelem pedagogiky je být normální vědou. To znamená mít rozvinuté atributy, které normální vědu charakterizují, tedy:

- jasně vymezený předmět bádání a jeho teorii
- výzkum a jeho metodologii
- infrastrukturu s podpůrnými institucemi pro fungování vědy

Metody pedagogiky

pedagogické vědy vycházejí ze dvou základních zdrojů:

1. **z kriticky zhodnoceného historického dědictví pedagogiky** – je utvořeno pedagogickými idejemi klasiků a doklady o vývoji pojetí a organizaci výchovy ve společnosti a výchovných institucí
2. **ze současných pedagogických zkušeností škol**, výchovných a vzdělávacích zařízení, hromadných sdělovacích prostředků, pracovišť, organizací a rodiny

Historickosrovnávací metoda

- plní základní úlohu při řešení koncepčních otázek pedagogiky (cílů, obsahu a prostředků výchovy) i při analýze výchovných procesů (jejich principů, faktorů a metod)
- poskytuje pedagogice tři hlavní okruhy informací:
 1. rozbor výchovných koncepcí v jednotlivých etapách vývoje společnosti
 2. analýzu výchovné praxe v různých pedagogických institucích
 3. výchovné ideje klasiků pedagogiky a filosofů

Výzkum současné pedagogické praxe v různých typech vzdělávacích a výchovných institucí

- „Úkolem tohoto výzkumu je sbírat, analyzovat a zobecňovat pedagogické jevy, postupně odhalovat zákonitosti výchovně vzdělávacího procesu a dospívat ke zdůvodněným normám zajišťující účinnou pedagogickou práci. Zkoumají se plány škol, osnovy vyučovacích předmětů, učebnice (rozsah látky, struktura a koordinace učiva, jeho přiměřenost žákům apod.) a vyučovací pomůcky, procesy osvojování a upevňování vědomostí a dovedností při vyučování i v jiných formách výchovné práce.“ (JŮVA, V. Úvod do pedagogiky)
- při výzkumu se užívá nejrůznějších metod – pozorování, experiment, rozhovor, dotazník, studium pedagogických dokumentů, měření různých výkonů; metody se uplatňují komplexně, doplňují se; důraz je kladen nejen na stránku kvantitativní, ale i na stránku kvalitativní

Konkrétní metody pedagogiky

- Pozorování – cílevědomé a plánovité sledování jevu nebo osoby v jeho přirozených podmínkách
- Experiment (pokus) – zkoumají se záměrně navozené pedagogické jevy v předem připravených a kontrolovaných podmínkách
- Rozhovor – verbální komunikace mezi výzkumným pracovníkem a dotazovanou osobou
- Dotazník – písemná forma dotazování, umožňující získat v poměrně krátkém čase velké množství údajů; zaměřuje se jak na vychovávané, tak na vychovatele
- Studium pedagogických dokumentů – předmětem zkoumání jsou konkrétní materiály které dokumentují práci žáků i pedagogických pracovníků
- Měření výsledků žákovských úkolů i jejich dílčích parametrů – uplatňují se zejména testy v různých oblastech

PROSTŘEDKY VÝCHOVY

PROSTŘEDKY VÝCHOVY- výchova se uskutečňuje za použití rozmanitých prostředků, které působí jak intencionálně-záměrně, tak funkcionálně-nepřímo jakoby bezděčně. Navzájem se doplňují a podporují.

PROSTŘEDKY VÝCHOVY jsou nástroje umožňující dosažení výchovných cílů. Širší význam-zahrnuje prostředky nemateriální (výchov. zásady, formy, metody) dále celou sféru materiál. prostředků (pomůcky). Užší význam- zahrnuje jen prostředky materiální.

PEDAGOGICKÁ TELEOLOGIE- zabývá se otázkami zpracování výchovných cílů.

CÍLE VÝCHOVY

- v nejobecnější podobě ucelená představa (ideál) předpokládaných a žádoucích vlastností člověka, které lze získat výchovou. Cíl výchovy znamená orientaci k určeným hodnotám. Cíle výchovy postihují vědomě zvolené pedagogické možnosti, cíle výchovy vymezují směr žádoucího vývoje vychovávaných a působení vychovávajících, cíle výchovy mají být přiměřené podmínkám vnějším i vnitřním.

PEDAGOGICKÉ PRINCIPY- (tj. výchovně vzdělávací zásady)

jsou to nejobecnější požadavky (normy) optimalizující výchovně-vzdělávací činnost. Tyto principy se nejdříve získávaly empiricky, na základě rozboru a zobecnění pedagogických postupů, které ve výchovně vzdělávací praxi vedly k úspěšným výsledkům. Princip: cílevědomosti, soustavnosti, aktivity, názornosti, uvědomělosti, přiměřenosti, emocionálnosti, jednotnosti výchovného působení.

FORMY VÝCHOVY

- intencionální výchova (přímá)- probíhá při interakci vychovávaný X vychovatel.
- Funkcionální (nepřímá)- vychovává prostředí, může být efektivnější než internacionální (parta, média).

PODMÍNKY VÝCHOVY

jsou determinanty výchovy, vedení i utváření lidí.

Vnější podmínky výchovy tvoří sociální i přírodní okolnosti, za nichž výchova probíhá, vliv existujícího životního prostředí na vychovávané osobnosti.

Patří mezi ně:

- dosažená úroveň života, životní prostředí vychovatelů i vychovávaných, formativní vlivy sociálního a přírodního prostředí

- čas, velikost školy a její vybavení, pravidla spojená s klimatem školy, kurikulum, učebny, jejich materiální vybavení, pomůcky, hřiště, dílny, laboratoře, knihovna, jídelna, učivo, řízení výchovného procesu, třída žáků chápaná jako sociální skupina, vyučujíc
- faktory politické, ekonomické, vědecké, kulturní, duchovní, zdravotní i demografické

Vnitřní podmínky tvoří komplexně pojatá, dosažená úroveň jedinců i skupin.

Patří mezi ně:

- fyzické (tělesné) a psychické (duševní) předpoklady jedince (vrozené, ale i získané vlastnosti žádoucí i nežádoucí)
- veškeré výchovně vzdělávací výsledky (co se jedinec do té doby učil, k čemu byl vychováván)
- výsledky jejich dosavadního pedagogicky nezáměrného utváření (co si přináší například z rodiny, z party apod.)

Cíle výchovy a vzdělávání z hlediska taxonomie

J. Skalková: A tak je třeba se ptát: spojuje se vzdělávání mladých lidí ve vědě a technice, včetně získávání nejmodernějších poznatků, dostatečně také s cestami, které jim pomáhají chápat takové lidské dimenze, jako je odpovědnost, ochota pozorně naslouchat druhým, chápat lidskou důstojnost? Uděláme si v procesu vzdělávání čas na to, abychom rozvíjeli schopnosti sebereflexe mladého člověka, dovednost sebeovládání, dovednost zřít se něčeho, dovednost hodnotně užívat vlastního poznání? Rozvíjejí vzdělávací instituce takovou charakterovou výchovu, která by u mladé generace vytvářela předpoklady pro správné užívání vlastní síly a moci? Co to tedy znamená, že mladý člověk má být připravován pro společnost, v níž žije a bude žít? Má se pouze adaptovat na její podmínky nebo je přesahovat a v jakém smyslu?

Bloomova taxonomie kognitivních cílů

Cílová kategorie	Typická slovesa a jejich vazby, používané k vymezení cílů	
1. Zapamatování (znalost) specifických informací: Terminologie a specifická fakta, klasifikace a kategorizace, kritéria, obecné poznatky a generalizace v oboru teorie a struktur	definovat doplnit napsat opakovat pojmenovat popsat	přiradit reprodukovat seřadit vybrat vysvětlit určit
2. Pochopení (porozumění): překlad z jednoho jazyka do druhého, převod jedné formy komunikace do druhé, jednoduchá interpretace, extrapolace (vysvětlení)	dokázat jinak formulovat ilustrovat	převést vyjádřit (vlastními slovy, jinou

	interpretovat objasnit odhadnout opravit přeložit	formou) vysvětlit vypočítat zkontrolovat změřit
3. Aplikace: použití abstrakcí a zobecnění (teorie, zákony, principy, pravidla, metody, techniky, postupy, obecné myšlenky) v konkrétních situacích	<u>aplikovat</u> demonstrovat diskutovat interpretovat údaje načrtnout navrhnout plánovat	<u>použít</u> prokázat registrovat řešit uvést vztah mezi uspořádat vyčíslit vyzkoušet
4. Analýza: rozbor komplexní informace (systému, procesu) na prvky a části, stanovení hierarchie prvků, principů jejich organizace, vztahů a interakce mezi prvky	<u>analyzovat</u> provést rozbor rozhodnout rozlišit rozčlenit specifikovat	
5. Syntéza: složení prvků a jejich částí do předtím neexistujícího celku (ucelené sdělení, plán nebo řada operací, nutných k vytvoření díla nebo jeho projektu, odvození souboru abstraktních vztahů k účelu klasifikace nebo objasnění jevů)	<u>kategorizovat</u> klasifikovat kombinovat modifikovat napsat sdělení (zprávu) navrhnout organizovat reorganizovat shrnout vyvodit obecné závěry	
6. Hodnotící posouzení: posouzení materiálů, podkladů, metod a technik z hlediska účelu podle kritérií, která jsou dána, nebo která si žák navrhne sám	<u>argumentovat</u> obhájit ocenit oponovat podpořit (názory) porovnat provést kritiku posoudit	<u>prověřit</u> srovnat s normou vybrat uvést klady a zápory zdůvodnit zhodnotit

Tabulka č. 6: Krathwohlova taxonomie cílů pro afektivní oblasti osobnosti žáka:

Afektivní učení je demonstrováno jednáním indikujícím způsoby uvědomění,

zájmů, pozornosti, soustředění a odpovědnosti, schopnosti naslouchat a odpovídat v interakcích s druhými lidmi a schopnosti projevovat tyto postoje charakteristiky či hodnoty k testování situací a oblast studia.		
Rovina a její definice	Ilustrační slovesa	Příklady
<p>Přijetí (vnímání) se týká žákovské ochoty účastnit se jednoduchých činností, jevů, stimulů (třídní aktivity, práce s knihou, hudbou apod.) Výsledkem učení v této oblasti je rozsah od jednoduchého povědomí, že věci existují, až po výběrovou pozornost žáka vůči nim. Přijetí v hlubší rovině učebních cílů se týká afektivní oblasti.</p>	<p>Ptá se, vybírá si, volí, popisuje, sleduje, produkuje (dává), dodržuje, identifikuje, zařazuje, pojmenovává, ukazuje na, vybírá, namítá, používá</p>	<p>Naslouchá diskusím na kontroverzní téma bez předpojatosti. Respektuje práva druhých. Naslouchá a pamatuje si jména nových žáků.</p>
<p>Reagování se týká aktivní spoluúčasti. Na této rovině nejde pouze o přítomnost na vybraných aktivitách, ale jde také o reakce na podněty. Učební cíle znamenají v této oblasti důraz na přijetí v reakcích na impulsy (např. žák čte zadaný text), vůli odpovídat (dobrovolně čte rozsáhlejší texty než zadané), nebo na uspokojení z reakce (čte si pro radost). Vyšší rovina tohoto stupně obsahuje pojem „zájem“, značící, že žák sám vyhledává určité aktivity a má z nich radost.</p>	<p>Odpovídá, přispívá, podporuje, stěžuje si, přizpůsobuje se, diskutuje, uvítá, pomáhá, rozlišuje, provádí, uplatňuje, poskytuje, čte, vyjmenovává, informuje, volí si, hovoří, píše, vyžaduje</p>	<p>Vyžaduje doplňující domácí úkoly. Účastní se týmových aktivit, díky nimž se řeší problémy. Klade otázky na nové ideály, koncepty, modely, atd. s tím, že jim chce porozumět.</p>
<p>Hodnocení se zabývá hodnotami a hodnocením. Student se přiklání ke konkrétním objektům, jevům nebo jednání. Škála se zde pohybuje od jednoduché akceptace hodnot (přeje si rozvíjet schopnosti skupiny) až ke komplexnější rovině vědomí závazku (přejímá odpovědnost za efektivní fungování skupiny). Hodnocení je založeno na internalizaci souboru specifických hodnot, které jsou ale vnímány vzhledem ke zřetelnému žákovskému jednání. Učební cíle se v této oblasti zabývají jednáním, které je důsledné a dostatečně ustálené na to, aby byly hodnoty jasně identifikovatelné. Do této</p>	<p>Završuje, popisuje, rozlišuje, vysvětluje, navazuje, utváří, iniciuje, vyvolává, zapojuje se, odůvodňuje, navrhuje, interpretuje, informuje, volí si, podílí se, studuje, pracuje.</p>	<p>Akceptuje myšlenku, že celek kurikula je dobrou cestou učebního procesu. Projevuje víru v demokratické procesy. Je citlivý vůči individuální a kulturní rozdílnosti. Vykazuje schopnost řešit problémy. Navrhuje koncept sociálního pokroku a důsledně ho provádí.</p>

<p>kategorie spadají vzdělávací cíle, které bývají označovány jako „postoje“ a „uvědomělost“.</p>		
<p>Organizace se zabývá navzájem rozdílnými hodnotami, řešením jejich vzájemných konfliktů a zahájením výstavby a internalizací konzistentního hodnotového systému. Proto důraz na srovnávání, hledání souvislostí, syntézy. Učební cíle se mohou zabývat konceptualizací hodnot (rozumí odpovědnosti každého jednotlivce za rozvoj mezilidských vztahů) nebo organizací hodnotového systému (rozvíjí profesní plán, který splňuje jeho/její potřeby ekonomického a sociálního zabezpečení). Do této kategorie spadají vzdělávací cíle, které se vztahují k rozvíjení životní filosofie.</p>	<p>Dodržuje, upravuje, uspořádává, kombinuje, srovnává, dokončuje, brání, vysvětluje, zevšeobecňuje, identifikuje, integruje, modifikuje, kategorizuje, organizuje a pořádá, připravuje, uvádí do spojitosti, slučuje - spojuje.</p>	<p>Rozpoznává vlastní schopnosti, hranice a hodnoty a rozvíjí na jejich základě realistické aspirace. Přijímá odpovědnost za vlastní jednání. Vysvětluje úlohu systematického projektování při řešení problémů. Přijímá profesní etické standardy. Stanovuje si priority v organizaci času vzhledem k potřebám organizace, rodiny a svým vlastním.</p>
<p>Charakterizování hodnot a hodnotových systémů. Jedinec má systém hodnot, který řídí jeho jednání po dostatečně dlouhou dobu, a rozvíjí svůj vlastní charakteristický životní styl. Jeho jednání je tak stálé, pervazivní (vše prostupující), konzistentní (důsledné) a předvídatelné. Učení zaměřené na cíle pokrývá širokou škálu aktivit, ale hlavní důraz je kladen na skutečnost, že jde o jednání typické či charakteristické právě pro konkrétního studenta. Do tohoto stupně patří vzdělávací cíle, které se zabývají obecnými vzory pro přiměřenost (osobní, sociální, emocionální).</p>	<p>Jedná, rozlišuje, projevuje, ovlivňuje, naslouchá, modifikuje, utváří, praktikuje, navrhuje, splňuje podmínky, zpochybňuje, přezkoumává (reviduje), slouží, řeší, používá, ověřuje.</p>	<p>Vlastní osobní životní styl ovlivňuje jeho reakce v různých životních situacích. Ukazuje sebedůvěru při samostatné práci. Zaujímá věcné postoje v řešení problémových situací. Projevuje profesionální smysl pro povinnost vůči etické praxi v každodenním životě. Reviduje své soudy a mění jednání ve světle nových skutečností.</p>

Z tabulky plyne, že Krathwohl se nezabývá ani tak cíli v oblasti afektivity či emocí, jako spíše cíli spojenými s vývojem morálky, který je doprovázen samozřejmě také emocemi. Ostatně sama teorie emoční inteligence hovoří o pěti

složkách emoční inteligence, z nichž pouze jedna, a to hned ta první, se nezabývá morálním aspektem emocionální stránky člověka:

1. Znalost vlastních emocí, tj. vědomé rozpoznání citu v okamžiku jeho vzniku.
2. Zvládání emocí, to je schopnost nakládat se svými city tak, aby odpovídaly situaci
3. Schopnost sám sebe motivovat, to je snaha zapojovat city do vlastních snah tak, aby vedly k úspěšné činnosti.
4. Vnímavost k emocím jiných lidí, tj. poznávat to, co si přejí druzí lidé.
5. Umění mezilidských vztahů, které spočívá v tom, že člověk není lhostejný k potřebám druhých lidí a jejich naplnění přizpůsobuje svoje jednání.

Z tohoto úhlu pohledu se Krathwohlova taxonomie vlastně první oblasti emoční inteligence nevěnuje, zbylé čtyři téměř kopíruje, ale dává je do vztahu nejen s jednáním člověka, ale také s postupným vytvářením vědomých systémů morálních hodnot, s nimiž se člověk ztotožní, internalizuje je.

Tato úvaha nás znovu vrací k otázce, do jaké hloubky rozvoje osobnosti má směřovat vzdělávání člověka, jestliže má zasáhnout také morální aspekt jeho osobnosti spojený jak s rozvojem jeho rozumových schopností (žák rozlišuje, odůvodňuje, přezkoumává...), tak s jednáním (žák iniciuje, navrhuje, uplatňuje se...).